

Soome-ugri rahvad uute väljakutsete eel

JAAK PROZES

Viimased kaheksa aastat on olnud soome-ugri ja samojeedi (edaspidi soome-ugri) rahvastele väljakutsete ajaks. Venemaa Föderatsioon on võtnud selge kursi soome-ugri rahvaste vahelise koostöö piiramisele ja nende assimileerimisele. Sama toimub ka teiste rahvastega, kuid oma arvulise väiksuse ja territoriaalse laialipillutatuse tõttu on soome-ugri rahvad ühed haavatavamad.

Artikli kirjutamise ajal pole veel selged Venemaa Föderatsiooni 2020/2021. aasta rahvaloenduse andmed, kuid 2010. aasta rahvaloendus tekitas masendust. Soome-ugri keelte kõnelejaskond kahanes 2002. aasta rahvaloendusega võrreldes 2 miljonilt 1,5 miljonile: kaheksa aastaga vähenes kõnelejaskond poole miljoni inimese võrra. See on väga hirmuäratav arv. Teades, et soome-ugri keeli kõneleb eelkõige viiekümneaastaste ja vanemate põlvkond, ei saa järgnevate rahvaloenduste tulemused erilist optimismi sisendada. Osade sealsete soome-ugri ja samojeedi keelte valdajaskond on kujuteldamatult väike: eenetsi 43, vadja 68, isuri 123, nganassaani 125, saami 353, mansi 938 inimest (Prozes 2012: 13). Needki arvud on tegelikkuses oluliselt väiksemad, sest polnud selgelt määratletud, mida keele valdamine tähendab. Võiks arvata, et nende keelte kaitsmine ja arendamine on ülima tähtsusega riiklik ülesanne. Paraku on nii, et suurriik Venemaa näeb ka kõige väiksemates keeltes ja rahvastes endiselt probleemi, mitte rahvuslikku rikkust. Riigi äärealad, kus soome-ugri rahvad on elanud ja kuhu Vene kolonisatsioon ja riigi repressiivaparaat on neid elama surunud, on hiljem osutunud oluliste sadamate ja kaubateede rajamise paikadeks või nafta ja gaasi, kivisöe ja nikli leiukohtadeks. Kuhu on soome-ugri rahvastel nüüd veel minna?

Muidugi püüavad soome-ugri rahvad oma huvide eest seista, teha natukenegi häält. Ja kuna oma häält napib, siis kaasatakse suuremaid, omariiklusega soome-ugri rahvaid – Eestit, Soomet ja Ungarit. See ei meeldi taas Venemaale, kes mitte ainult ei süüdistata hõimuriike oma siseasjadesse sekkumises, vaid ka soome-ugri rahvaid, kõige väiksemaidki, selles, et nood kahjustavad maailmas Venemaa ehk impeeriumi huve. Viimati juhtus see 2014. aastal, kui isureid ja vadjalasi süüdistati Laugasuu (Ust-Luga) sadama laiendusele vastu seismisel eestlaste huvides tegutsemises.

Suuremate Venemaa soome-ugri rahvastega on teised lood, rahvuslikku kaarti kasutades sobib nende puhul separatismi, Venemaa ühtsuse lõhestamise või võimu haaramise süüdistus. Suuremad soome-ugri rahvad – komid, marid, mordvalased ja udmurdid –, kes kõik on oma autonoomsetes vabariikides vähemuses, soovisid 1990-ndatel oma huvide kaitseks kahekojalist parlamenti. Üks koda pidi olema rahvuste koda, millel oleks olnud vetoõigus. Paraku ei saavutanud seda mitte ükski soome-ugri rahvas ja sellepärast on need rahvad seadusandluse tasandil ülimalt alaesindatud. See omakorda võimaldab võtta vastu seadusi, mis pole soome-ugri rahvaste huvides, vaid on nende vastu. Samuti tähendab see, et soome-ugri rahvaid

pole piisavalt võimuorganite juures. Üha enam tsentraliseeruv Venemaa riigipoliitika toob soome-ugri autonoomsete vabariikide etteotsa „varjaagid” – nii kutsutakse juhte, kes määratakse üht või teist vabariiki juhtima. Uus juht aga ei tunne kohalikke eripärasid ega usalda kohalikke, tuues kaasa oma meeskonna. Näiteks tänavu Mari Vabariigi juhi kohalt lahkunud Aleksandr Jestifejev võttis 2017. aastal võimule tulles endaga kaasa meeskonna Saraatovi linnast. Sellised tüüpilised juhtumid aga näitavad, et kohalikke tõrjutakse võimu juurest ja soome-ugri rahvaste niigi madal enesehinnang langeb veelgi. Kokkuvõtvalt, soome-ugri rahvaste mõju oma vabariikides üha väheneb ning sõltub tegelikult määratud riigipea suvast. Tavaliselt määratakse kultuuri- või rahvuspoliitikaministriks kohalik, kellele eraldatakse mingi hulk raha pidustuste korraldamiseks.

Viimase kolme aasta rahvuspoliitilised märksõnad on Venemaa ühtsus ja väliskontaktide lõpetamine, riiklik juhtimine ja kontroll. Pea kõigi soome-ugri rahvaste organisatsioonide üritused toimuvad Venemaa ühtsuse egiidi all, võimumeelsed juhid aga lisavad, et nad ei pea oma tegevuses lähtuma oma rahva, vaid riigi huvidest. 20. mail 2022 pidas Venemaa soome-ugri rahvaste assotsiatsiooni esimees Pjotr Tultajev Petroskois (Petrozavodskis) kõne, milles ütles: „Iga ühiskondliku organisatsiooni kohus peab olema suunatud oma riigi tugevdamisele ja Venemaa natsiooni ühtsusele” (vt P. N. Tultaev prinjal... 2022). Seega on dokumendid, mida võtavad vastu soome-ugri rahvaste esindusorganisatsioonid, muutunud omamoodi palvekirjadeks, kus avaldatakse soovi ühe või teise mure leevendamiseks. Neis praktiliselt ei leidu ettehteid riigivõimule. Ühtsuse parimaks teostamiseks võttis Venemaa Föderatsiooni riigiduum 2018. aastal vastu seadusemuudatuse,¹ mis muutis rahvuskeelte õppe sisuliselt vabatahtlikuks (Baryševa 2018). Selle tulemusena on kiirelt vähenenud rahvuskeelt õppivate noorte arv ja sisuliselt tähendab see seda, et rahvusliku koosseisu poolest ühtsete rahvuskülade mänguväljakud on muutunud venekeelseks. Praegu on soome-ugri rahvastel kolm valikut: õppida rahvuskeelt emakeelena, riigikeelena või integreeritult koos piirkonna ajalooga. Viimane tähendab olematut rahvuskeele õppimist, keskmine variant tähendab keeleõpet algtasemel ja on mõeldud ka näiteks venelastele, esimene variant tähendab emakeele õpet 4–5 tundi nädalas. Selle aasta kevadel on tulnud aga Kremlist suunised, milles soovitakse rahvuskeele kui emakeele õppe vähendamist 2–3 tunnile nädalas (vt Aljona Nesterova postitust 14. IV 2022 Vkontakte: Zaščitim sebja | Dor”jam As’nymös).

Suureks mureks olid keskvõimule liiga isepäised soome-ugri rahvaste organisatsioonid, kelle tegevust otsustati rahastamise kaudu piirata. On head organisatsioonid, kes töötavad hästi ja saavad toetust, ning on halvad organisatsioonid, kes ei oska koostööd teha. Kuna koostööd mittetahtvad organisatsioonid võisid saada toetust välisfondidest, siis võeti riigiduumas 2012. aastal vastu välisagendi seadus. 2020. aastal laienes seadus ka füüsilistele isikutele, mis põhimõtteliselt tähendab seda, et igast Venemaa kodanikust võib saada välisagent, kui ta saab toetust või teda tunnustab näiteks rahaliselt mõni välismaa fond (Čto menjaetsja... 2020). Erinevate, sealhulgas

¹ Vene föderaalseadus 273-FZ (29. XII 2012) „Haridusest Venemaa Föderatsioonis”, artikkel 14 „Hariduse keel”, punkt 6, vt http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_140174/bf7fa-db3532c712ccd28cc2599243fb8018ed869/

vägivaldsete meetmete kaudu on soome-ugri rahvaste organisatsioonid kohalike võimude kontrolli all ega näita märkimisväärselt initsiatiivi oma rahvaste huvide eest seista. Nad teevad seda, millel on võimude otsene heakskiit. Enamasti tähendab see naerunäolisi rahvuspidusid, millel on aastate jooksul hakanud aina enam kõlama vene keel, taustal Vene lipud ja loosungid „Me kõik koos oleme Venemaa” – „Мы все вместе Россия!”. Nii luuakse ühtsust, uut rahvust ja identiteeti, millel nimeks „venemaalane” – *россиянин*.

Selle taustal on selge, et soome-ugri rahvaste senine koostöö ei saanud kuidagi olla kooskõlas Venemaa rahvuspoliitiliste huvidega. Vene rahvuspoliitika ideoloogide meelest on koostöö taga „soome-ugri maailma” konstruktsioon, mis nende meelest vaid väidetavalt populariseerib soome-ugri rahvaste koostööd keelte ja kultuuride kaitsmiseks ja arendamiseks. Tegelikult aga olevat koostöö eesmärk kahju tegemine Venemaa rahvusvahelisele mainele, riigi survivalamine ja soome-ugri rahvaste eemaldamine vene keele- ja kultuuriruumist ehk segregatsioon.

Nii ilmus 2013. aasta lõpus Venemaa strateegiliste uuringute instituudi ajakirjas *Problemõ natsionalnoi strategii instituudi teaduri Vassili Ivanovi kirjutis* „Natsionaalseparatism soome-ugri vabariikides ja välisfaktor”. Ta väitis, et „soome-ugri kaart” ongi sellepärast tekkinud, et Lääs saaks väidetavat soome-ugri rahvaste vägivaldset assimileerimist Venemaa vastu ära kasutada ja sellega Venemaad survivalada. Miks on Lääne tähelepanu soome-ugri regioonidel? Seepärast, et just seal asuvad Venemaa sõjatööstuskompleksid, samuti on seal palju maavarasid. Idee soome-ugri maailma keelelisest ja kultuurilisest ühtsusest ning veresugulusest eestlaste, soomlaste ja ungarlastega kannab russofoobset, venevastast iseloomu. Eelkõige ei meeldi autorile mõtted sellistest soome-ugri üritustest, mis võiksid kuidagi neid rahvaid ühendada. Hõimupäeva idee on Venemaa jaoks halb, sest see loovat soomeugrilaste ja teiste Venemaa rahvaste vahele barjääri; soome-ugri rahvaste noorteühendus on halb, sest sealt tuli soome-ugri kultuuripealinna idee, pealegi tegeldakse seal „soome-ugri lipu lehvitamisega”; üldse on soome-ugri identiteet halb, sest murendab Venemaa ühtsust – nii kistavat soome-ugri rahvad Vene Föderatsiooni ühtsest kultuuriruumist välja. (Ivanov 2013) 2014. aasta oktoobri intervjuus „Millest võib Eesti ilma jääda skandaali tõttu akadeemik Tiškoviga” ütleb akadeemik Valeri Tiškov eesti etnograafide kohta: „Nad liiguvad kõikjal Venemaal ja kirjutavad rohkelt rumalusi.” Kuid see on ainult pool häda. Edasi jätkab intervjuueerija Igor Šiško, kes kirjutab nagu 1930-ndatel (Soome asemel on nüüd USA): „Probleem on, et Eesti teadusest, mis uurib soome-ugri rahvaid, on saanud Eesti riigi Venemaa-vastase välispoliitika instrument. Toetades Eesti kaudu Venemaa soome-ugri rahvaid, püüab USA tegelikult Venemaad välispoliitiliselt survivalada. „Tagakiusatud rahvaid” toetades soovib USA tegelikult Venemaa kodanikkonda lõhestada.” (Šiško 2014) 2016. aasta veebruaris ÜRO-s välja kuulutatud põlisrahvaste keelte päevale pühendatud ja rahvusvahemuste probleeme kajastaval nõupidamisel ütles Venemaa riigiduumi endine esimees Sergei Narõškin, et udmurdi keelt ja kirjandust ei toetata mitte Eesti vahendeist, vaid rahastus tuleb teistest riikidest. See oli vastus udmurdi poeedile Aleksei Arzamazovile, kes rääkis Eesti toetusest ja sellest, et Venemaa ise kahjuks udmurdi kirjandust piisavalt ei toeta. (Sergej Naryškin... 2016)

Nendest mõtteviisidest lähtuvalt oli selge, et soome-ugri rahvaste koostöö pidi saama riigi kontrolli alla. Need muudatused on jälgitavad eriti peale 2014. aastal toimunud Krimmi okupeerimist Venemaa Föderatsiooni poolt. Eelkõige ei meeldinud riiklikule keskvõimule soome-ugri rahvaste maailmakongressid, sest need tõtsid soome-ugri rahvaste rahvuslikku ja rahvusvahelist prestiiži. Ainuüksi Eesti, Soome ja Ungari presidentide osavõtt kongressidest oli märgilise tähendusega. Vähe sellest, kongressidel peetud tervituskõned ja ettekanded viitasid aeg-ajalt sellele, et soome-ugri rahvastel on Venemaal probleeme, eelkõige keeleprobleeme. Samuti viidati kongresside lõppdokumentides erinevatele rahvusvahelistele dokumentidele, mis rääkisid põlisrahvaste ja rahvusvähemuste õigustest, muu hulgas õigusest enesemääramisele. Esimene riigivõimu katse saada kongressid oma kontrolli alla tehti 2008. aastal, mil sooviti, et kongressi peakorter läheks Helsingist Venemaale. Paraku ei suudetud siis otsustada, millisesse linna täpsemalt, ja nii jäi peakontor Helsingisse. 2012. aastal sekkus riigivõim soome-ugri rahvaste delegatsioonide moodustamisse, et Ungaris Siófokis toimuvale kongressile Venemaa Föderatsioonist lähetatud delegatsioonides oleks ustavad inimesed, kelle sõnum oleks: meil on kõik hästi. Usinalt jälgiti, et neil ei tekiks liiga palju kokkupuuteid eestlaste, soomlaste ja ungarlastega. 2016. aastal aga otsustati, et Venemaa soome-ugri rahvad saavad Lahtis toimunud kongressile vähendatud delegatsioonid (viis delegaati), sest raha pole. Raha aga pole sellepärast, et Eesti, Soome ja Ungari on ühinenud sanktsioonidega Venemaa vastu. 2021. aasta aprillis teavitas Venemaa soome-ugri rahvaste assotsiatsioon, mis on Vene riigivõimu meelest ainuke legitiimne soome-ugri rahvaste organisatsioonide liit, oma avalduses, et „viimaste aegade rahvusvahelises soome-ugri liikumises on tõusnud eriti eredalt esile destruktiivsed, selgelt poliitilised tendentsid, mis väljenduvad ka soome-ugri rahvaste maailmakongresside tegevuses, kus „soome-ugri kaarti” kasutatakse kui ühte võimalust, avaldamaks survet ühele või teisele riigile, aga etnilisi küsimusi kasutatakse etnopolitiiliste spekulatsioonide eesmärgil”. Ühtlasi leiti, et kongresse ei korraldata selleks, et probleemidele konstruktiivseid lahendusi leida, vaid neid kasutatakse instrumendina Venemaa siseasjadesse sekkumiseks. Sellepärast ei pea assotsiatsioon Venemaa Föderatsiooni soome-ugri rahvaste osavõttu kongressist soovitavaks, lisades avalduse lõppu: „Me paneme kahtluse alla kongresside toimumise vajalikkuse tulevikus.” (Zajavlenie Obščerossijskogo... 2021) Sellega pandi punkt soome-ugri rahvaste seni küllaltki üksmeelsele koostööle. Tegelikult olid juba varem katkenud mitmed koostöövormid, näiteks soome-ugri rahvaste noorteassotsiatsiooni kongressid. Samuti ei korraldatud 2016. aastal Hantõ-Mansiis kis rahvusvahelist soome-ugri üliõpilaste kongressi (IFUSCO): korraldajad viitasid keerulisele olukorrale riigis, mainides, et nad ei saa põhjusi avaldada.

Seega näeme, kuidas Venemaa Föderatsioon järjekindlalt lõhub soome-ugri rahvaste koostööd ja piirab rahvusvahelisi kontakte. Lisaks soome-ugri rahvaste organiseeritud esindus- ja koostööorganisatsioonide tegevuse takistamisele tegeleb riigivõim ka sellega, et fennougristika kui teadus oleks pärsitud. Ülikooli õppekavades on soome-ugri keelte ja kultuuride õpetamine viidud miinimumini. Teadust ja teadlasti aga kasutatakse ära nii rahvaste ajaloo kui ka rahvaloenduse tõlgendamisel, ikka nii nagu riigile kasulik. 2021. aasta detsembris Saranskis toimunud VII soome-ugri

rahvaste assotsiatsiooni kongressil ütles ajaloodoktor Nikolai Arsentjev: „[---] rahvused peavad oma ajaloole tagasi vaadates mõtlema eelkõige liitriigi huvide peale, mis on kõige tähtsam. Mitte keel ei ühenda rahvust, vaid just riik [---]. Osa ajaloolasi kirjutavad koguni, et Venemaa impeerium on tekkinud jõhkrate vallutuste tulemusel, õhutades nii separatismi.” Etnograaf Sergei Melnikov aga rääkis, et rahvaloenduste statistika ei peegelda rahvuste tegelikku olukorda: „Eksivad need teadlased ja soome-ugri rahvaste esindajad, kes 2010. aasta rahvaloenduse andmetele tuginedes kujutavad soome-ugri rahvaste olukorda tumedana.” Tegelik olukord olla palju parem, sest segaperekondades elavad soomeugrilased panid end kirja venelastena, mistõttu olevat soomeugrilasi palju rohkem ja nende olukorra pärast polevat tarvis muretseda. (VII S’ezd Obščerossijskogo... 2021)

Paratamatult tekib nüüd küsimus, kuidas edasi. Praegu, üha hoogustuva Vene-Ukraina sõjategevuse taustal on selge, et Venemaal elavatel soome-ugri rahvastel sisuliselt puuduvad võimalused oma keelte ja kultuuride eest seista. Midagi aga siiski tehakse. Järgnevalt annan toimuvast lühiülevaate ja teen seda nende rahvaste organisatsioonide Dorjam Asnõmös (Kaitseme Iseend), Komi Voitör (Komi Rahvas) ja Mari Ušem (Mari Liit) suhtlusportaali VKontakte lehekülgede põhjal, sest minu meelest pole paremat infokanalit.

Kõigepealt, üldisemal tasandil on suur osa soome-ugri rahvaste organisatsioonidest avaldanud toetust Putini otsusele viia läbi eriooperatsioon, et kaitsta Donetsk ja Luganski elanikke. Oma avaldustes leiavad nad, et levida ei tohi natslik ideoloogia ja Ukrainas toimub keeleline diskrimineerimine. Mordva (ersa ja mokša) rahva kongressi täitevkomitee leidis koguni, et Ukrainas alandatakse ja tapetakse inimesi, kes soovivad rääkida oma emakeeles. Seega näeme siin paradoksaalset postkoloniaalse diskursuse nähtust, mida kutsutakse enesekolonisatsiooniks: mordvalased, kes on võtnud üle neid koloniseerinud venelaste keele, on võõra keele eest nõus seisma ka võõrriigi territooriumil. Soome-ugri rahvaste organisatsioonide avaldustele ja mõne liidri antud allkirjadesse, mis toetavad Putini sõda, tuleb suhtuda tõsiselt. Me küll ei tea, kuidas need avaldused sündisid ja allkirjad tulid, milliseid repressioone rakedati, kuid vaikimine oleks siiski võimalik olnud. Võib-olla ongi soome-ugri rahvaste vaikimise tee ainumõeldav valik. Vaikimine on oluline joon iseloomustamaks Venemaa soome-ugri rahvaste praegust olukorda ja seisukohti. Sellel vaikuse foonil võttis 20. mail Petroskois toimunud seminar-nõupidamisel (riigi omavalitsuste osast rahvuspoliitika strateegia realiseerimisest kuni 2025. aastani) siiski sõna assotsiatsiooni esimees ja senaator Pjotr Tultajev, kes ütles: „Kahjuks aga on soome-ugri keelte säilimise küsimus võtnud välismaal poliitilise ideoloogia vormi. On saabunud aeg vaadata ümber ja teisiti mõtestada suhteid Venemaa ja välismaa soome-ugri organisatsioonide ja instituutide vahel.” Mida ta selle ümbervaatomise all silmas pidas, ei selgu. Sõjateema soome-ugri rahvaste VKontakte lehekülgedel aga väga palju kajastamist ei leia, praeguseks on maha võetud ka rahu nõudvad ja sõda hukka mõistvad sissekanded. Teistega võrreldes on komide seas sõjavastaseid kõige rohkem, nende postitused on aga kustutatud. Samas on sõjateema kaudselt esil näiteks siis, kui komid võitlevad oma emakeele eest. 15. märtsil pidasid aga marid hiies palvuse, et verevalamine lõppeks. Viimati olla selline palvus aset leidnud Teise maailmasõja ajal.

Üks oluline märksõna, mis iseloomustab Venemaa Föderatsiooni soome-ugri rahvaste tegevust praegusel sõjaajal, on pidustused. Tundub, et nendeks on tõesti palju raha eraldatud. Mõnedki peod, nagu maride 1920-ndatest aastatest alguse saanud Peledõš pairem (Lillepidu), on saanud koguni riikliku staatuse. Eriti paistavad erinevate kevadiste pidustuste korraldamisega silma marid ja udmurdid, sõda nagu ei olekski. Üldiselt on nii, et ega soome-ugri rahvaste esindajaid väga palju sõjas pole. Sõjakus pole just soome-ugri rahvaid iseloomustav tunnusjoon. Seega pole ka soome-ugri rahvaste seas märkimisväärselt langenuid: maride ja udmurtide puhul on juuni teise poole seisuga langenud u 50 sõjaväelast, teistel soome-ugri rahvastel vähem.² Võib öelda, et langenud on enamasti sõdinud lepingu alusel ja pärit küladest, kus pole piisavalt tööd ja majanduslik olukord on halvem. Sõjaga seonduvalt leidis väga palju tähelepanu 9. mai tähistamine, seda tegid kõik soome-ugri rahvaste organisatsioonid.

Teine oluline märksõna on oma rahvusliku kultuuriruumi märgistamine erinevate mälestustahvlite ja ausammastega, samuti rahvusliku liikumise tegelaste ja kangelaste mälestamine. Näiteks maride rahvusorganisatsioonid paigaldasid Joškar-Olas aastal 2021 kümme mälestustahvli, viimati ajaloolasele Ksenofont Sanukovile (1935–2021). Huvitav on, et maride organisatsioon Mari Ušem asetas Mari Sangari päeval lilled Mamitš Berdeile – vürstile, kes aastail 1552–1556 juhtis marisid võitluses Moskva suurvürstiriigiga. Tunnustuse küsimused on soome-ugri rahvastele jätkuvalt aktuaalsed, nii marid kui ka udmurdid asutasid uusi rahvuslikke preemiaid ja kinnitasid preemiatega seonduvate medalite kuvandeid.

Kolmandaks märksõnaks on n-ö rohelised teemad, eelkõige tegelevad nendega komid, kes protesteerivad Šiesi prügila ehitamise vastu, samuti uute naftapuur-tornide rajamise ja vanade käigushoidmise vastu. 27. mail avaldas Komi Vabariigi riiginõukogu (parlamendi) liige Nikolai Bratenkov VKontaktis artikli „Kolonisatorid ja muulased”, milles väljendas Lukoiliga läbirääkimistel esile tõusnud seisukohta, et võib-olla oleks parem, kui naftat poleks. Paljud probleemid langeksid ära: miks peab kummardama Lukoili ees, kes nõudis läbirääkimistel mobiiltelefonide väljalülitamist? Komi Voitõr on ainuke soome-ugri rahvaste organisatsioon, kellel on seadusandliku initsiatiivi õigus ja keda riigivõim aktsepteerib komi rahva esindusorganisatsioonina. Nemad tõstatavad ökoloogiaküsimusi parlamendis, kuhu on esitanud eelnõu, milles nad nõuavad looduse reostajatele suuremaid karistusi ja nende tekitatud kahju enamat kompenseerimist ning 20 aastat vanade puurtornide sulgemist. Keskkonnateemadega haakub maride keskorganisatsiooni Mer Kanaš (Mari Nõukogu) soov rajada Joškar-Ola linna mari park, samuti nende võitlus sõjapolügooni laienemise vastu. Udmurtide keskorganisatsioon Udmurt Keneš (Udmurdi Nõukogu) soovib aga Ižkari (Iževsk) rajada kasehiit.

Rahvuslikke pingeid ja võitlust rahvuskeele eest on märgata kõige rohkem komidel. Nende organisatsioon Dorjam Asnõmõs avaldas 29. märtsil Afganistani sõjaveteranide ühenduse kirja, milles protestitakse Ižmakomi rajooni administratsiooni juhi Igor Norkini vastu, kes oli öelnud: „Venestumine on jõudnud Ižmasse, aina

² Artikli koostamise ajal on tulnud teateid (rahvuslike) pataljonide moodustamisest Mari ja Udmurdi vabariikides, kus soome-ugri rahvad on arvulises vähemuses.

rohkem on tänavail lapsi, kes räägivad vene keeles.” Veteranid tuletavad Norkinile meelde, mis riigi kodanik ta on, ja mainitakse, et Ukrainas hakkas kõik sellest peale, et seal ei armastatud vene keelt. Rahvastevaheline suhtluskeel on vene keel. Veteranid esitasid kaebuse prokuratuuri. Või siis juhtum, kus avaldatakse lapsevanema kiri, milles protesteeritakse komi keele õppimise vastu: lapsevanem ei taha, et Komimaal, kus tõuseb natsionalism, peab õppima komi keelt, ta ei soovi, et oleks nagu Ukrainas, kus samuti öeldi, et peab õppima ukraina keelt. Mõlema kirja juures polemiseerisid organisatsiooni esindajad kirjade autoritega. Lisaks saab suhtlusvõrgustikust teada, et rahvasaadikud süütasid komide organisatsiooni Dorjam Asnõmõs skandinaavia-pärase ristilipu, nimetades seda fašistlikuks. Mõlemad komide organisatsioonid aga protestisid Venemaa haridusministeeriumist tulnud uue standardi vastu, milles tahetakse vähendada rahvuskeele tunde. Dorjam Asnõmõs leidis, et peaks seadusega kinnitama komi keelt emakeelena õppijatele tundide arvuks minimaalselt neli tundi nädalas. Ja kirjutatakse: „Keeled kaovad, aga meie tegeleme siin vene keele diskrimineerimisega Ukrainas.” Komi Voitõr korraldas kokkusaamise haridusministriga, mille tulemuseks oli ministri lubadus, et komi keele tundide arvu ei vähendata. Komi Voitõr tähistas ka 30 aasta möödumist riigikeelte seaduse vastuvõtmisest, millega komi keel sai riigikeele staatuse. Komi Vabariik oli esimene Venemaa regioon, kus selline seadus vastu võeti.

Keeleküsimusele pööravad veel märkimisväärselt tähelepanu udmurdid, kes korraldasid aprillis-mais mitu etnoetteütlust, millest võttis osa enam kui 2500 inimest. Udmurdid on olnud ka väga aktiivsed naistega seotud ettevõtmiste läbiviijad ning peretraditsioonide ja rahvariiete populariseerijad. Aprillis peeti Alnaši rajoonis soome-ugri naistefoorum, kus oli kolm sektsiooni: naise roll rahva kultuuripärandi säilitamisel ja põlvest põlve rahvuslike väärtuste edastamisel, laste kasvatamisel; keele ja kultuuri säilitamine; tervislikud elukombed. Udmurtidel tegutseb jätkuvalt noorteorganisatsioon Šundõ (Päike), mis on pühendunud lastelaagrite korraldamisele.

Kuidas edasi? Venemaa soome-ugri rahvaste assotsiatsiooni valitud juht Pjotr Tultajev on öelnud, et Venemaa ja välismaa soome-ugri rahvaste organisatsioonide suhted peab üle vaatama ning teisiti mõtestama (P. N. Tultaev prinjal... 2022). Samas on assotsiatsioon oma avalduses leidnud, et soome-ugri rahvaste maailmakongresside korraldamine pole tulevikus otstarbekas. Ent mis on otstarbekas? Vaadeldes soome-ugri rahvaste koostöövormide arengut viimasel kaheksal aastal, tundub aina enam, et ükski vorm pole otstarbekas, eriti institutsioonide tasandil. Kristi Salve 80. sünnipäevale pühendatud juubelikonverentsil tänavu aprillis said Karjala Vabariigi etnoloogid ja rahvaluuleteadlased esineda oma nime all, kuid ilma viiteta teadusasutusele, mida nad esindasid. Kas võib sellest välja lugeda, et soome-ugri rahvaste koostöö on võimalik vaid kodaniku ehk rohujuure tasandil? Oleks see vaid nii! Kahjuks pole Venemaa kodanike riik. Sotsioloog Juri Levada järgi on tegemist riigiga, mis ei jäta oma kodanikele isiklikku tegutsemisruumi, ning selle tulemuseks on võimudest täielikult sõltuv ja igati kontrollitav subjekt (Levada 1993: 16). Kuid mida Tultajev silmas peab?

Kuna kõik on muutumises, on juba tõusnud küsimus, kuidas peavad tegutsema Eesti Vabariigi soome-ugri rahvastega tegelevad institutsioonid: ülikoolid, institutid, muuseumid, kodanikuühendused. Venemaa soome-ugri rahvad on koostööst endiselt huvitatud, seda näitavad üksikisikutelt saabunud kirjad ja koostööettepanekud. Eelkõige ollakse huvitatud hariduslikest ja akadeemilistest eesmärkidest. Kusjuures rõhk pannakse veebiplatvormide arendamisele, mis võimaldaks hoida soome-ugri rahvaste ühtsust, samuti stimuleerida nende tegevust, olgu näiteks haridusplatvormi arendamine koostöös Eesti ülikoolidega, teemadeks soome-ugri rahvaste probleemid, keeled ja kultuurid. Nende all käsitletak näiteks demokraatia-teooria, kodanikuühiskonna, keelepoliitika jms küsimusi. Muidugi ollakse jätkuvalt huvitatud, et teave nii nende rahvaste olukorrast kui ka keskkonnaküsimustest jõuaks laia maailma.

Eraldi küsimus on teadustegevus: kuivõrd on sealsed teadlased oma teadusmõttes vabad? Võivad nad üldse lähtuda oma sisemisest häälest või peavad täitma riigi tellimust, ülalt tulevaid ideoloogilisi suuniseid? Tähtis on, et Venemaa Föderatsioonis elavaid soome-ugri rahvaid uurivad Eesti teadusasutused saaks tegutseda, hoida vaba mõtet ja pakkuda alternatiive, diskussioone. Elame ajajärgul, mil raudne eesriie on sulgumas ja meie oleme sedapuhku teisel pool riiet. Peame suutma tagada soomeugrilise rahvus- ja teadusmõtte vabaduse.

VEEBIVARAD

Konsul'tant Pljus. [Консультант Плюс.] <http://www.consultant.ru/>

VII S'ezd Obščerossijskogo obščestvennogo dviženija «Associacija finno-ugorskih narodov RF». – Youtube: Associacija finno-ugorskih narodov, 18. XII 2021. [VII Съезд Общероссийского общественного движения «Ассоциация финно-угорских народов РФ». – Youtube: Ассоциация финно-угорских народов, 18. 12. 2021.] <https://www.youtube.com/watch?v=ii-Wsi8AN0I&t=20275s>

Vkontakte: Zaščitim sebja | Dor'jam As'nymös. [ВКонтакте: Защитим себя | Дор'ям асьнымös.] https://vk.com/as_kyv_dor_ru

KIRJANDUS

Baryševa, Elena 2018. Ne v uščerb russkomu: čto ne tak s zakonom RF ob izučenii nacional'nyh jazykov. – Deutsche Welle, 19. VI. [Елена Барышева, Не в ущерб русскому: что не так с законом РФ об изучении национальных языков. – Deutsche Welle, 19. 06.] <https://p.dw.com/p/2zros>

Čto menjaetsja v zakonodatel'stve ob inoagentah? – Gosudarstvennaja дума federal'nogo sobranija Rossijskoj Federacii, 23. XII 2020. [Что меняется в законодательстве об иноагентах? – Государственная дума федерального собрания Российской Федерации, 23. 12. 2020.] <http://duma.gov.ru/news/50387/>

Ivanov, Vasilij V. 2013. Nacional-separatizm v finno-ugorskih respublikah RF i zarubežnyj faktor. – Problemy nacional'noj strategii, kd 21, nr 6, lk 95–110. [Иванов Василий

- Витальевич, Национал-сепаратизм в финно-угорских республиках РФ и зарубежных фактор. – Проблемы национальной стратегии, № 6 (21), с. 95–110.]
- Levada, Jurij (peatoim) 1993.** Sovetskij prostoj čelovek: Opyt social'nogo portreta na rubeže 90-h. – Moskva: Mir, Okean. [Юрий Левада (общ. ред.), Советский простой человек: Опыт социального портрета на рубеже 90-х. Москва: Мир, Океан.]
- P. N. Tultaev prinjal učastie v seminare-soveščanii po realizacii strategii gosudarstvennoj nacional'noj politiki.** – Asociacija finno-ugorskih narodov RF, 20. V 2022. [П. Н. Тултаев принял участие в семинаре-совещании по реализации Стратегии государственной национальной политики. – Ассоциация финно-угорских народов РФ, 20 мая 2022.] <https://afunrf.ru/news/p-n-tultaev-prinyal-uchastie-v-seminare-soveshchani-p-realizatsii-strategii-gosudarstvennoy-natsio9033/>
- Prozes, Jaak 2012.** Venemaa rahvaloendus ja uurali rahvad. – Soome-ugri sõlmed 2010–2011. Tallinn: Fenno-Ugria, lk 12–17.
- Sergej Naryškin obesepokoen inostrannoj podderžkoj literatorov, pišuščih na jazykah narodov RF.** – Inform-24.com, 21. II 2016. [Сергей Нарышкин обеспокоен иностранной поддержкой литераторов, пишущих на языках народов РФ. – Inform-24.com, 21. 02. 2016.] <https://inform-24.com/8014-sergey-naryshkin-obesepokoen-inostrannoy-podderzhkoy-literatorov-pishuschih-na-yazykah-narodov-rf.html>
- Šiško, Igor' 2014.** Čego možeť lišit'sja Ėstonija iz-za skandala s akademikom Tiškovym? – Rubaltic.ru 15. X. [Игорь Шишко, Чего может лишиться Эстония из-за скандала с академиком Тишковым? – Rubaltic.ru 15. 10.] <https://www.rubaltic.ru/article/obrazovanie-i-nayka/15102014-finnougry/>
- Zajavlenie Obščerossijskogo obščestvennogo dviženija „Associacija finno-ugorskih narodov Rossijskoj Federacii“.** – Asociacija finno-ugorskih narodov RF, 23. IV 2021. [Заявление Общероссийского общественного движения «Ассоциация финно-угорских народов Российской Федерации». – Ассоциация финно-угорских народов РФ, 23 апреля 2021.] <https://afunrf.ru/news/zaiavlenie-assotciacii-finno-ugorskikh-narodov-rossii-1772/>

Jaak Prozes (sünd 1965), MA, MTÜ Fenno-Ugria Asutuse nõunik (Pärnu mnt 28-9, 10141 Tallinn), info@fennougria.ee

Finno-Ugric peoples facing new challenges

Keywords: Finno-Ugric minorities, national politics, Finno-Ugric cooperation

Despite the continuing decline of the already small numbers of the Finno-Ugric peoples of the Russian Federation, the government makes efforts to prevent the development of education in their ethnic languages and teaching those languages. The few attempts of the Finno-Ugrians to stand up for their rights are dealt with as manifestations of separatism against the Russian state.

What is particularly repugnant to the Russian authorities is Finno-Ugric cooperation, which brings along distancing from the influence of Russian culture and a weakening of integration into the society meant to bear a Russian identity. Moreover, the republics of Estonia, Finland and Hungary tend to criticize the national politics of the Russian Federation, encouraging its Finno-Ugric peoples stand up for their national rights. This, however, is seen as a political issue not to be aired. The Finno-Ugrians should be content with a right to speak their native tongue at home, to prepare their national dishes, to wear their national costumes and have their national celebrations.

The ongoing Russian military action in Ukraine has sharply slowed down the cooperation and communication between Finno-Ugric peoples. Part of the Finno-Ugric representative organizations have approved the expansion to Ukraine as initiated by Vladimir Putin, while others are holding their peace. There are not many who are openly anti-war. Although the Finno-Ugric organizations are still active, they mostly deal with ethnic celebrations and marking their cultural space with commemorative plaques and monuments. Komi organizations stand out somewhat more, dealing with environmental issues and actively fighting for the teaching of their mother tongue in the schools of the Komi Republic.

The new situation makes one ask how should Finno-Ugric cooperation be developed in the future. It could be in the interests of Estonia to develop various educational platforms enabling virtual communication and to advance research activities. In the changed conditions we need to be able to guarantee the freedom of the Finno-Ugric national and scientific thought.

Jaak Prozes (b. 1965), MA, Fenno-Ugria, Counsellor (Pärnu mnt 28-9, 10141 Tallinn),
info@fennougria.ee